

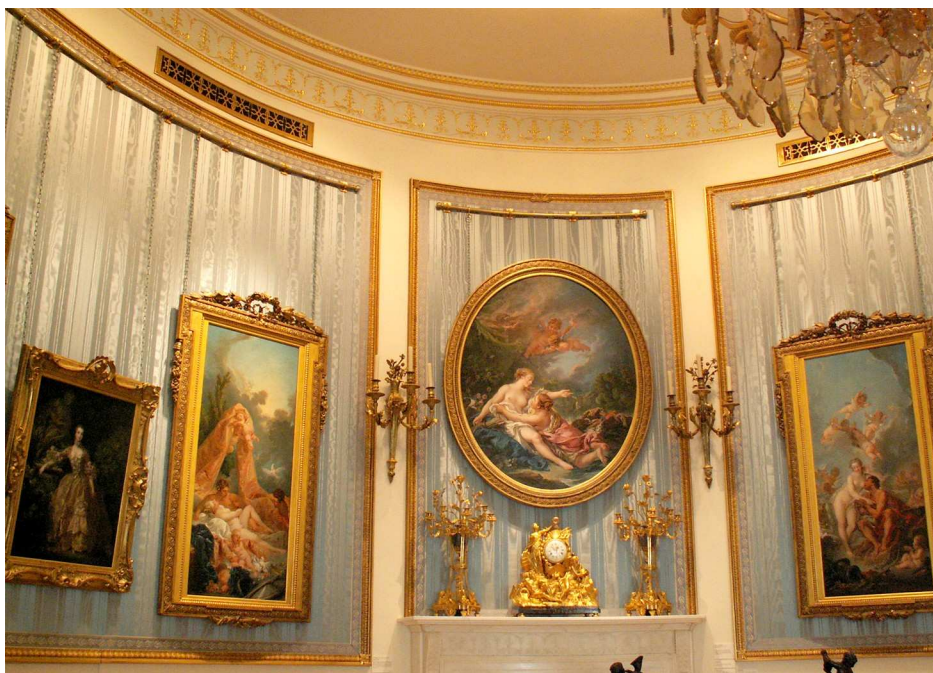
A Nagy Medvétől a Kis Medvéig

Zeusz kalandjai – 1. rész

Az elmúlt években a bécsi kirándulások mellett újabb hagyomány honosodott meg a zrínyisek körében. Az angol nyelv gyakorlásának jelszavával elmerészkedtünk egészen Londonig, sőt, Oxfordban, Stonehenge-ben, Brightonban is jártunk.

London látnivalóiról, a túrák élményeiről, izgalmairól persze meg lehetne tölteni az egész évkönyvet. Mi most – szokásainkat követve – inkább a csillagképekkel, azok eredetével, a mitológiai történeteket bemutató festményekkel foglalkozunk. Mert London világhírű képtára, a National Gallery csakúgy, mint példátlan rokokó múzeuma, a Wallace-gyűjtemény bőségesen szolgáltat témát a számunkra.

Tavaly alaposan elmélyedtünk a Göncölszekér eredetében, a hozzá fűződő történetekben. Megemléztünk, hogy a Göncölszekér köré csoportosuló csillagok sok nép képzeletében medvét rajzoltak az égre. Így történt ez az ókori görögöknél is, akiknek a legtöbb csillagképet köszönhetjük. Álljunk meg hát a Wallace-gyűjtemény gazdagon díszített keleti galériájának középső termében, és Ovidius segítségével idézzük fel a Nagy Medve pikáns meséjét! (Bár a múzeumban nem szabad fényképezni, a teremőr rosszaló pillantása mellett egy felvételt azért sikerült készítenem. ☺)

„S búva Dianának képébe meg öltözetébe”

Boucher-festmények a londoni Wallace-gyűjteményben

A baloldalon: Madame Pompadour, az ovális kép: Jupiter és Callisto

A galéria termében a rokokó világába csöppenünk. Itt láthatjuk Fragonard híres festményét, A hintát és Boucher legutolsó képét Madame Pompadourról, a festő befolyásos pártfogójáról. A terem sok más műalkotását is Francois Boucher, a rokokó felkapott

francia művésze készítette. A központi helyet egy szokatlan, ovális alakú festménye foglalja el, amely a felirata szerint Jupitert (azaz Zeuszt) és Kallisztót ábrázolja. A képen azonban – az elmaradhatatlan szárnyas puttók társaságában – két búbajos hölgyet figyelhetünk meg, meglehetősen lenge öltözékben. Hová bűjt Zeusz? Nos, a villámoknak parancsoló főisten nem más, mint a karját kinyújtó, fedetlen keblű leány, aki előtt Kallisztó térdel. Kilétere csak a fölötte gomolygó felhők közül előbukkanó sasmadár, Zeusz jelképe utal.

„lehever, hol a zöld fű fedte a földet”

Jupiter megpillantja a pihenő Kallisztót

*Nicolaes Berchem XVII. századi festménye egy magángyűjtemény része,
így csak időszakos kiállítások alkalmával látható
(Forrás: www.wga.hu)*

A monda szerint a gyönyörűséges Kallisztó az arkádiai király, Lükaon lánya volt. A királylányt Artemisz, a Hold és a vadászat istennője fogadta életük végéig szüzességet vállaló társalkodónői sorába. Artemisz környezetében – mint tudjuk, – férfiembernek nem jutott hely. Zeusz azonban egyszer megpillantotta a fák árnyékában pihenő Kallisztót. Annyira megigézte a királylány szépsége, hogy felvette Artemisz alakját, és a közelébe férközött. Boucher ezt a pillanatot örökítette meg, felhasználva a mondai történetet a formás női testek ábrázolására.

Zeusz látogatásának – mint sok más esetben – most is meglett a következménye. Artemisz egy közös fürdőzés alkalmával vette észre Kallisztó domborodó hasát, és haragjában elűzte a királylányt. A jelenet kiváló lehetőséget kínált a művészeknek, hogy vonzó, ruhátlan női testeket örökítsenek meg fürdőzés közben, idillikus tájképi környezetben. Tiziano például kétszer is megfestette a történetet. Az egyik kép a londoni Bridgewater House-ban, a másik a bécsi Kunsthistorisches Museumban függ, mindket-

tő a *Diána és Kalliszto* címet viseli. (Diána, azaz Artemisz. A régebbi mesterek gyakran keverték a görög és latin neveket, mi itt maradunk a görög elnevezéseknél.)

„és a csupasz testen tüstént meglátszik a vétek”

Janssen: Diána felfedi Kalliszto terhességét

Budapesti Szépművészeti Múzeum, 5. terem

Tiziano helyett inkább a budapesti Szépművészeti Múzeumból mutatunk be egy képet. Id. Abraham Janssen talán kevésbé ismert festője a XVII. század fordulójának, bár a nyalakos történeti festészet egyik legjelentősebb képviselője volt Antwerpenben. *Diana felfedezi Kalliszto terhességét* című alkotása itáliai tanulmányútjának tapasztalatait összegzi. Az 1601-es kép a festő legkorábbi ismert, évszámmal jelzett műve. A jelenet egyes nőalakjai a velencei mesterek, mások inkább Michelangelo hatásáról tanúskodnak. Az előtérben felfedezhető vadászcsendélet s a tájképi háttér finoman kidolgozott részletei ugyanakkor rögtön elárulják, hogy németalföldi mester alkotásával állunk szemben.*

A képen baloldalt elhelyezkedő Artemiszt csak a fejét ékesítő apró holdsarló különbözteti meg a mellette pihenő nimfáktól. A bűne miatt piruló Kallisztot a jobb oldalon látjuk.

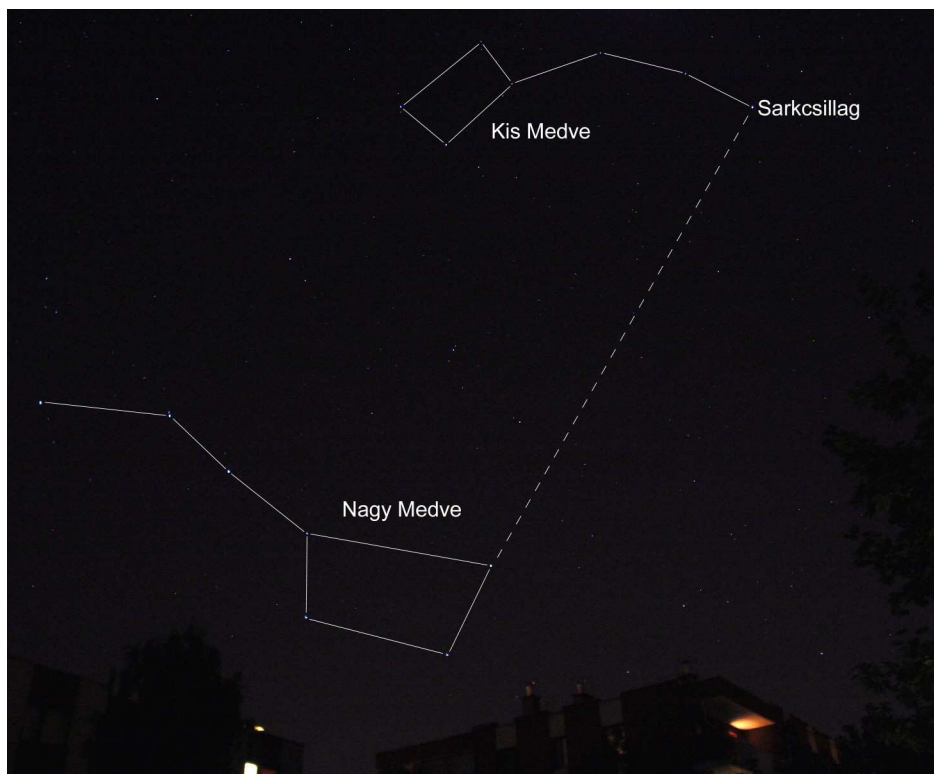
De térjünk vissza a mitológiai történehez. A hegyekben bolyongó Kalliszto megszülte fiát, Arkaszt. A szerencsétlen királylány további sorsát már nem követhetjük teljes bizonyossággal. Egyes változatok szerint maga Artemisz, mások szerint viszont Héra, Zeusz féltékeny felesége változtatta büntetésből medvévé. Vagy éppen Zeusz, hogy elrejtse Héra haragja elől.

Arkasz felnőtt, és szenvedélyes vadász lett. Egyszer az erdőben találkozott a medvéként kószáló Kallisztoval. Anyja megpróbálta üdvözölni, de csak dörmögni tudott. Arkasz persze nem értette a dörmögést, és üldözőbe vette a medvét. Hogy megakadályozza az anyagyilkosságot. Zeusz Arkaszt is medvévé változtatta, majd mindkettőjüket felhajtotta az égre. Így született meg a Nagy Medve és a Kis Medve csillagkép.

* Hudák Zsuzsa szerk.: *Bacchanália – az érzéki élet örömei*
(Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2006)

Ovidius szerint Zeusz félt, hogy túl közel kerül a medvék fogaihoz, ezért a farkuknál fogva ragadta meg őket, ami a hajítás közben alaposan megnyúlt. Így magyarázza a történet a csillagkép-medvék szokatlanul hosszú farkát (a „szekerek” rúdját).

„és két szomszédos csillaggá váltja az égen”
**A Nagy Medve (Göncölszekér) ősszel
az északnyugati látóhatár fölött figyelhető meg**
Két utolsó csillaga elvezet a Sarkcsillaghoz

Héra persze nem hagyta annyiban a dolgot. Megkérte Ókeanoszt, hogy ne engedje megfürödni a medvéket a tengerben. Ezért a két csillagkép soha nem nyugszik le, mindig a látóhatár felett helyezkedik el,

„ne fürödjön a tiszta habokban az ágyas”

– de innen kezdve a tavalyi évkönyvből már tudjuk a folytatást.

A legtöbb ókori történetet Ovidius: Metamorphoses (Átváltozások) című híres művéből ismerjük, amely a mitológiai témákat feldolgozó művészek fontos forrása volt, s amelyből idézeteink is származnak (Devecseri Gábor fordításában).

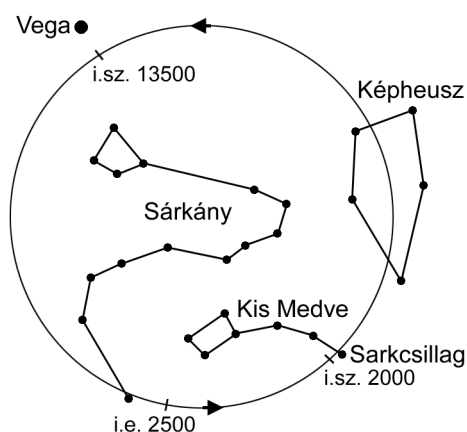
Arkasz (és maga Árkádia) neve egyébként a görög αρκτος, azaz medve szóból származik. Az északi sarki régiót pedig a jeges medve (sarki medve) alapján hívjuk Arktisznak.

Arkasz, a Kis Medve csillagkép eléggé halvány csillagokból áll. Alakja hasonlít a Göncölszekérhez (csak rúdja ível fordított irányban), ezért Kisgöncölnek is nevezik. A

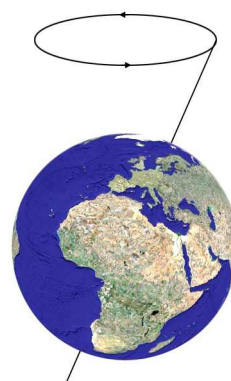
„szekér” két utolsó csillagát érdemes prizmás távcsővel (binokulárral) megtekinteni. Szép színkontrasztot alkotnak. A fényesebb csillag króm-narancs, a halványabb kékes-fehér színű.

A Kis Medve legfényesebb tagja a Sarkcsillag, amit könnyen megtalálhatunk, ha a Göncölszekér utolsó két csillagának távolságát körülbelül ötször felmérjük az általuk kijelölt irányban.

A közepes fényességű Sarkcsillag 431 fényév távolságra helyezkedik el tőlünk. Szuperóriás csillag. 46-szor nagyobb és 2200-szor több energiát bocsát ki, mint a Nap. Napunk helyén elpusztítaná a földi életet. Nagyobb távcsövekkel két kísérő csillagát is felfedezték. A közelebbi társa körülbelül olyan messze van tőle, mint az Uránusz a Napunktól. 30 év alatt kerüli meg a Sarkcsillagot. Képzeljük el, hogy az Uránusz helyén egy másik csillag keringene a Naprendszerben!

Az égi pólus helyzete és a környező csillagképek

A Föld forgástengelyének precessziós mozgása

A Sarkcsillag az égi pólus közelében látható, attól mintegy másfélszeres holdátmérőnyire helyezkedik el. Az égi pólust a Föld forgástengelyének iránya jelöli ki. Ezért a Sarkcsillag jó közelítéssel mutatja az északi irányt. Érdeemes megemlíteni, hogy a déli féltéken nincs jó „sarkcsillag”, a déli pólus környékén nem figyelhető meg szabad szemmel is látható csillag.

A Sarkcsillag nem mindig fogja betölteni az északi irányt mutató szerepét. A Föld az egyenlítője mentén ugyanis kidudorodik. A Nap és a Hold gravitációs hatása ezt a dudort igyekszik befordítani a pálya síkjába. Ennek következtében bolygónk forgástengelye egy képzeletbeli kúp palástja mentén 26 ezer év alatt körbefordul. Ezt a jelenséget nevezzük precesszióknak. A www.zmgzeg.sulinet.hu/csillag weblapon megtekinthetjük a precessziót szemléltető animációt.

A precesszió miatt az égi pólus helyzete 26 ezer év alatt egy kört ír le az égbolton. Jelenleg a pólus közeledik a Sarkcsillaghoz. 2102-ben éri el a legkisebb távolságot, körülbelül a Hold látszó átmérőjét. Utána sokáig nem lesz jó sarkcsillagunk. 13500-ban a nyári égbolt legfényesebb csillagát, a Vegát közelíti meg az égi pólus, de az 5°-os távolság nem teszi majd alkalmassá az északi irány kijelöléséhez.

Időszámításunk kezdetén sem láthattak elődeink csillagot az égi pólus közelében csakúgy, mint az egyiptomi nagy piramisok építésének idején. A mai Sarkcsillag elég

messze volt az akkori égi pólustól. Erről gyakran elfeledkeznek, amikor a piramisok tájolásáról beszélnek.

Messzire jutottunk Zeusz kalandjaitól. Jövőre majd folytatjuk. Addig is: a Wallace-gyűjteményt feltétlenül látni kell! A londoni állami múzeumokhoz és képtárakhoz hasonlóan itt sincs belépődíj!

Juhász Tibor

„A balga fiú készül kebelébe nyilazni”
Johann Wilhelm Baur metszete Ovidius 1659-es kiadásában
(Forrás: www.latein-pagina.de)

Kallisztó történetéhez további gyönyörű illusztrációkat találunk a
http://www.latein-pagina.de/ovid/ovid_m2.htm

weblapon.

Ovidius költeményét Devecseri Gábor fordításában lásd:

<http://mek.oszk.hu/03600/03690/03690.htm>

Kallisztó és Arkasz történetét a II. könyvben olvashatjuk.

A cikk felvételeit a szerző készítette.